

स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती आणि शैक्षणिक संपादनाचा अभ्यास

सौ. सीमा नरेश परटोले
जेआरएफ (युजीसी),
शिक्षणशास्त्र विभाग,
मुंबई विद्यापीठ.

डॉ.सिबील थॉमस
सहयोगी प्राध्यापिका,
शिक्षणशास्त्र विभाग,
मुंबई विद्यापीठ.

सारांश:

प्रस्तुत संशोधनाचे मुख्य ध्येय हे बृहन्मुंबईतील माध्यमिक शालांत प्रमाणपत्र विभागाच्या (एस्.एस्.सी.) माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या घटकांमध्ये त्यांच्या शैक्षणिक संपादनाच्या खालील वर्गीकरण केलेल्या स्तरांनुसार अभ्यास करणे (अ) उच्च शैक्षणिक संपादन, ब) सरासरी शैक्षणिक संपादन आणि क) निम्न शैक्षणिक संपादन). संशोधनासाठी वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीतील तौलनिक कार्यकारण पध्दतीचा वापर करण्यात आला आहे. नमुना म्हणून इयत्ता ९ वीच्या ८०० विद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात आला आहे. माहितीच्या अनुमानात्मक विश्लेषणासाठी 'प्रसरण विश्लेषण'(ANOVA) या सांख्यिकीय तंत्राचा वापर करण्यात आला आहे. सदर संशोधनाच्या निष्कर्षातून असे आढळून आले की, माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या घटकांमध्ये उच्च शैक्षणिक संपादन, सरासरी शैक्षणिक संपादन आणि निम्न शैक्षणिक संपादन या शैक्षणिक संपादनाच्या स्तरांनुसार लक्षणीय फरक आहे.

मुख्य शब्द : स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती, बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती, पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती आणि शैक्षणिक संपादन.

प्रस्तावना

आज शिक्षण प्रणाली ही शिक्षक केंद्रितेकडून विद्यार्थी केंद्रितेकडे स्थानांतरित झाली आहे. या शिक्षण प्रणालीमध्ये विद्यार्थ्यांवर त्यांच्या वैयक्तिक अध्ययन प्रक्रियेचे स्व-नियमन आणि नियंत्रण करण्याची उच्च स्तरीय जबाबदारी आली आहे. म्हणून सदर शैक्षणिक प्रणालीमध्ये विद्यार्थी त्यांच्या शैक्षणिक संपादनात वृद्धीसाठी वापरत असलेल्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती समजून घेणे अत्यावश्यक आहे.

पिंटीच, पी. (१९९९) यांच्या मते, स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती अशी कार्यनीती आहे की, जी अध्ययनार्थी त्याच्या बोधात्मकतेचे नियमन करण्यासाठी वापरतो, त्याचप्रमाणे संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती अध्ययनाच्या नियंत्रणासाठी वापरतो.

जोसेफ (२०११) यांच्यामते, “स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती म्हणजे ध्येय निश्चिती, नियोजन, स्व-प्रेरणा, अवधान नियंत्रण, अध्ययन कार्यनीतीच्या वापरातील लवचिकता, स्व-देखरेख, सुयोग्य मदत मिळविण्याचे वर्तन आणि स्व-मूल्यमापन होय.” स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती अध्ययनार्थी बोधात्मक, प्रेरणात्मक, भावात्मक आणि वातावरणीय घटक या अध्ययनाला प्रभावित करणाऱ्या घटकांचे (सकारात्मक आणि नकारात्मक) नियंत्रण, व्यवस्थापन आणि देखरेख करण्यासाठी वापरतो.

वॉल्टर्स, पिंटीच आणि कारबेनिक (२००३), यांनी स्व-नियमन कार्यनीतीच्या बोधात्मक, प्रेरणा आणि वर्तन या तीन क्षेत्रांचे सिंहावलोकन केले आहे. त्यांनी तीन गृहितकांच्या आधारावर स्व-नियमनाची व्याख्या केली आहे. त्यांच्यामते ही गृहितके स्व-नियमनाच्या कोणत्याही प्रतिमानात असतात. ती पुढीलप्रमाणे आहेत.

- १) अध्ययनार्थी अध्ययन प्रक्रियेत सक्रिय आणि संरचनावादी सहभाग घेतो.
- २) अध्ययनार्थी त्याच्या वातावरणीय गुणधर्मांचे आणि स्वतःच्या बोधात्मकता, प्रेरणा व वर्तनाच्या काही पैलूंचे देखरेख, नियंत्रण आणि नियमन करू शकतो.
- ३) बोधात्मक, प्रेरणात्मक आणि वर्तनीय स्व-नियमित कृती ह्या व्यक्ती, परिस्थिती आणि अंतिम संपादन यांत मध्यस्थी करते. म्हणजेच स्व-नियमन अध्ययन हे विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनात महत्त्वाची भूमिका बजाविते.

शैक्षणिक संपादन म्हणजे विद्यार्थ्यांची त्यांच्या अभ्यासातील प्रगती, जी परीक्षेतील प्राप्त गुणांवरून दिसून येते. शैक्षणिक संपादन हा विद्यार्थ्यांच्या जीवनातील अत्यंत महत्त्वाचा भाग आहे. शैक्षणिक संपादन हे संपूर्ण शाळेतील आणि विविध शाळेतील विषयांमधील विद्यार्थ्यांच्या संपादनाचे मूल्यांकन होय. सी. व्ही. गुड (१९७३) यांच्या मते, “शैक्षणिक संपादन म्हणजे प्रामुख्याने नेमून दिलेल्या चाचणीचे गुण आणि शिक्षकांनी दिलेले गुण किंवा दोन्ही प्रकारे शालेय विषयांतून प्राप्त ज्ञान किंवा विकसित कौशल्य होय”. तर हॉक्फ्रट (१९९१) यांच्या मते, “शैक्षणिक संपादन म्हणजे परीक्षेमधील प्रत्यक्ष प्राप्त गुण किंवा प्राप्तांक होय.”

विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनावर वय, पालकांचा शैक्षणिक दर्जा, पालकांचा व्यवसाय, भाषा, धार्मिक संलग्नता, कुटुंब प्रकार, अभ्यास सवयी, स्व-संकल्पना, सामाजिक आर्थिक दर्जा, पालकांचे आर्थिक उत्पन्न, वांशिकता, लिंग, शाळेचा प्रकार आणि स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती हे घटक परिणाम करतात.

स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीचा सैद्धांतिक आधार

वायगोटस्की (१९६२) यांच्यामते, भाषा, प्रतिके आणि विकास अंतर प्रदेश यांच्याबरोबरील आंतरक्रियेद्वारे बालक इतरांच्या वर्तन नियमनाकडून स्वतःच्या वर्तन नियमनाकडे किंवा स्व-नियमन अध्ययनाकडे संक्रमण करतो. बंदुरा (१८९६) यांच्या सामाजिक बोधात्मक उपत्पत्तीनुसार, स्व-नियमन अध्ययन हे वैयक्तिक घटक, वर्तन आणि वातावरणीय घटकांच्या परस्पर आंतरक्रियेची प्रक्रिया आहे. त्यांचे नियमन आणि नियंत्रण करून व्यक्ती ध्येयांपर्यंत

पोहचते. माहिती प्रक्रियाकरण उपत्पत्ती ही माहितीची प्राप्ती, आकलन, साठवण आणि स्थानांतर यांसारख्या बोधात्मक कार्यांवर जोर देते. विने आणि हॅडविन (१९९८) यांच्यामते, स्व-नियमन अध्ययन हे कार्य आकलन, ध्येय निश्चिती, नियोजन, विविध कार्यनीतीचे उपयोजन आणि पराबोधात्मकतेची स्वीकारकता या चार टप्प्यांनी बनले आहे. म्हणजेच स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीचा वापर अध्ययनार्थ्यांना त्यांची शैक्षणिक ध्येये प्राप्त करण्यासाठी मदत करते. याचाच अर्थ जर अध्ययनार्थ्यांनी त्यांच्या वातावरणाचे नियमन, नियंत्रण आणि व्यवस्थापन करण्यासाठी विविध बोधात्मक, पराबोधात्मक आणि संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीतींचा वापर केला तर तो त्याची वैयक्तिक ध्येये प्राप्त करू शकतो. स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनात महत्त्वाची भूमिका बजाविते.

शैक्षणिक संपादनाचा सैद्धांतिक आधार

ग्लॅसमन आणि बीनीयानीव्ह (१९६१) यांच्या मते शैक्षणिक संपादन हे शाळेशी संबंधित वैशिष्ट्ये, शालेय परिस्थिती आणि विद्यार्थ्यांची पार्श्वभूमी वैशिष्ट्ये यांनी प्रभावित असते. तर गुप्ता (१९६९) यांच्यामते शैक्षणिक संपादनात विद्यार्थ्यांचे वैयक्तिक घटक आणि पार्श्वभूमी घटक महत्त्वाचे असतात. शैक्षणिक संपादन हे शिक्षक आणि विद्यार्थी यांना प्रत्याभरण देणारे असते. संपादनानुसार विद्यार्थी अभ्यासाचा मार्ग बदलतात. विद्यार्थी सराव, समवयस्क अध्ययन, नियोजन आणि शिक्षक व पालक यांच्याकडून मदत मिळविणे यांसारख्या कार्यनीतींचा वापर संपादनात सुधारणा व वृद्धी करण्यासाठी करतात.

समस्या विधान

स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती आणि शैक्षणिक संपादनाचा अभ्यास.

संशोधनातील चलांच्या कार्यकारी व्याख्या

❖ स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती

स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती ही अशी कार्यनीती आहे की, ज्यांचा वापर अध्ययनार्थी त्यांच्या बोधात्मकतेचे नियमन आणि संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीतींचा वापर अध्ययनाच्या नियंत्रणासाठी करतो. प्रस्तुत संशोधनाच्या हेतूसाठी माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांची स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती ही पिंटींच आणि त्यांचे सहकारी (१९९१) यांनी सांगितल्यानुसार अभ्यासण्यात आली आहे. पिंटींच आणि त्यांचे सहकारी (१९९१) यांच्या मते स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीचे पुढीलप्रमाणे घटक आहेत.

- बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती
- पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती
- संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती
- बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती

बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती म्हणजे अध्ययनार्थ्यांने पाठयपुस्तक आणि व्याख्यानातील माहितीच्या प्रक्रियाकरणासाठी वापरलेल्या मूलभूत आणि गुंतागुंतीच्या कार्यनीत्या होय. यात सराव कार्यनीती, विस्तार कार्यनीती, संघटन कार्यनीती आणि चिकित्सक विचार कार्यनीती यांचा समावेश होतो.

● पराबोधात्मक कार्यनीती

जी कार्यनीती अध्ययनार्थ्यांना ज्ञान आणि बोधात्मक अध्ययन कार्यनीतींच्या नियोजन, नियमन आणि देखरेखीद्वारे त्यांच्या स्वतःच्या बोधात्मकतेचे स्व-नियमन करण्यास मदत करते तिला पराबोधात्मकता अध्ययन कार्यनीती असे म्हणतात. सामान्यपणे, या कार्यनीतीत नियोजन, नियमन आणि देखरेख यांचा समावेश होतो.

● संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती

संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती म्हणजे अध्ययनार्थ्यांकडून त्यांच्या अध्ययन वातावरणाच्या नियंत्रणासाठी वापरलेल्या कार्यनीती होय. यात अभ्यास व वेळ वातावरण कार्यनीती, प्रयत्न नियमन कार्यनीती, समवयस्क अध्ययन कार्यनीती आणि मदत मिळविण्याचे वर्तन कार्यनीती यांचा समावेश होतो.

शैक्षणिक संपादन

माध्यमिक शालांत प्रमाणपत्र विभागाच्या (एस्.एस्.सी.) इयत्ता ९वीच्या विद्यार्थ्यांनी शैक्षणिक वर्ष २०१५-२०१६ या वर्षातील सहामाही परीक्षा या पूर्व परीक्षेमध्ये प्राप्त केलेल्या एकूण गुणांचा सरासरी प्राप्तांक म्हणजे शैक्षणिक संपादन होय.

संशोधनाचे ध्येय

प्रस्तुत संशोधनाचे व्यापक ध्येय हे बृहन्मुंबईतील माध्यमिक शालांत प्रमाणपत्र विभागाच्या (एस्.एस्.सी.) माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या घटकांमध्ये त्यांच्या शैक्षणिक संपादनाच्या खालील वर्गीकरण केलेल्या स्तरांनुसार अभ्यास करणे (अ) उच्च शैक्षणिक संपादन, ब) सरासरी शैक्षणिक संपादन आणि क) निम्न शैक्षणिक संपादन).

संशोधनाचे उद्दिष्टे

माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या घटकांमध्ये त्यांच्या शैक्षणिक संपादनाच्या खालील वर्गीकरण केलेल्या स्तरांमधील फरक पडताळणे. (अ) उच्च शैक्षणिक संपादन, ब) सरासरी शैक्षणिक संपादन आणि क) निम्न शैक्षणिक संपादन).

संशोधनातील शून्य परिकल्पना

माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या घटकांमध्ये त्यांच्या शैक्षणिक संपादनाच्या खालील वर्गीकरण केलेल्या स्तरांमध्ये लक्षणीय फरक नाही. (अ) उच्च शैक्षणिक संपादन, ब) सरासरी शैक्षणिक संपादन आणि क) निम्न शैक्षणिक संपादन).

संशोधनाची पध्दती

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीतील तौलनिक कार्यकारण पध्दतीचा वापर केला आहे.

संशोधनाचा नमुना

प्रस्तुत संशोधनात बृहन्मुंबईतील माध्यमिक शालांत प्रमाणपत्र विभागाशी (एस्.एस्.सी) संलग्न मराठी व इंग्रजी माध्यमांच्या शाळांतील इयत्ता ९ वीच्या ८०० विद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात आला आहे. प्रस्तुत संशोधनात नमुना निवडीसाठी त्रिस्तरीय नमुना निवड तंत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

संशोधनाची साधने

१) वैयक्तिक माहितीपत्रक

विद्यार्थी किंवा विद्यार्थिनींचे नाव, इयत्ता, शाळेचे नाव, लिंग आणि अनुदेशनाचे माध्यम याविषयी माहिती मिळविण्यासाठी वैयक्तिक माहिती पत्रक देण्यात आले. तसेच यात मापनश्रेणी भरण्यासाठी सूचना देण्यात आल्या आहेत.

२) पिंटींच, पी. आणि त्यांचे सहकारी (१९९१) Motivated Strategies for Learning Questionnaire

माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांची स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती अभ्यासण्यासाठी पिंटींच आणि त्यांचे सहकारी (१९९१) यांनी तयार केलेले Motivational Strategies For Learning Questionnaire (MSLQ) हे साधन वापरण्यात आले आहे. सदर साधनातील अध्ययन कार्यनीती विभागात ५० विधाने असून त्यांचा वापर स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती अभ्यासण्याठी करण्यात आला आहे. सर्व विधानासाठी ७ बिंदू लिंकर्ट मापनश्रेणीनुसार मापन करण्यात आले असून ते १ (माझ्यासाठी हे विधान खरे नाही) ते ७ (माझ्यासाठी हे विधान खरे आहे) असे आहे. विश्लेषणात नकारात्मक विधानांना उलटे प्राप्तांक देण्यात आले आहे.

स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती मापनश्रेणी या साधनाची विश्वसनीयता कॉनबॅच अल्फा आणि स्प्लिट हाफ कोरिलेशन या पध्दतींचा वापर करून काढण्यात आली आहे. स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या मराठी साधनाची कॉनबॅच अल्फा आणि स्प्लिट हाफ कोरिलेशन या पध्दतींतील विश्वसनीयता अनुक्रमे ०.९२ आणि ०.८४ आहे, तर इंग्रजी साधनासाठी अनुक्रमे ०.८७ आणि ०.७८ अशी आहे.

३) शैक्षणिक संपादन

माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनाचे मापन शाळेने इयत्ता ९ वीच्या विद्यार्थ्यांना २०१५-२०१६ या शैक्षणिक वर्षात दिलेल्या सहामाही परीक्षेच्या निकाल पत्रकावरून करण्यात आले आहे.

संशोधनाची व्याप्ती आणि मर्यादा

प्रस्तुत संशोधनात संशोधन पध्दतीच्या गुणात्मक उपागमाचा वापर न करता संख्यात्मक उपागम वापर करण्यात आला आहे. प्रस्तुत संशोधन हे बृहन्मुंबईतील माध्यमिक शालांत प्रमाणपत्र विभागाच्या मराठी आणि

इंग्रजी माध्यमांच्या शाळांपुरते मर्यादित आहे. हिंदी, गुजराती आणि ऊर्दू या माध्यमांच्या शाळांचा समावेश करण्यात आला नाही. प्रस्तुत संशोधन हे माध्यमिक शाळांतील इयता ९वीच्या विद्यार्थ्यांपुरतेच मर्यादित आहे. कनिष्ठ आणि वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात आला नाही. प्रस्तुत संशोधन हे बृहन्मुंबईतील माध्यमिक शाळांत प्रमाणपत्र विभागाच्या माध्यमिक शाळांपुरतेच मर्यादित आहे. यात सी.बी.एस्.ई आणि आय.सी.एस्.ई या विभागांचा समावेश करण्यात आला नाही. प्रस्तुत संशोधनात स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीचे मापन बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती, पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती आणि संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती यानुसार करण्यात आले आहे. शैक्षणिक संपादनाचे मापन सहामाही परीक्षेच्या निकाल पत्रकावरून करण्यात आले आहे. इतर कोणत्याही परीक्षेच्या गुणांचा समावेश शैक्षणिक संपादनात करण्यात आला नाही.

महितीचे विश्लेषण

प्रस्तुत संशोधनाच्या हेतूसाठी संशोधिकेने माहितीच्या प्रक्रियेसाठी वर्णनात्मक आणि अनुमानात्मक विश्लेषण केले आहे. प्रस्तुत संशोधनात अनुमानात्मक विश्लेषणासाठी 'प्रसरण विश्लेषण'(ANOVA)या सांख्यिकीय तंत्रांचा वापर केला आहे.

संशोधनाची शोधिते

माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या घटकांमध्ये त्यांच्या शैक्षणिक संपादनाच्या खालील वर्गीकरण केलेल्या स्तरांमध्ये लक्षणीय फरक नाही (अ) उच्च शैक्षणिक संपादन, ब) सरासरी शैक्षणिक संपादन, क) निम्न शैक्षणिक संपादन). सदर परिकल्पनेच्या परीक्षणासाठी 'प्रसरण विश्लेषण' या सांख्यिकीय तंत्रांचा वापर करण्यात आला आहे.

बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती

प्राप्त 'पी' गुणोत्तर ०.००४८७२ आहे. हे गुणोत्तर सार्थक आहे. म्हणून विद्यार्थ्यांच्या बोधात्मक अध्ययन कार्यनीतीमध्ये शैक्षणिक संपादनाच्या उच्च शैक्षणिक संपादन, सरासरी शैक्षणिक संपादन, निम्न शैक्षणिक संपादन या स्तरानुसार लक्षणीय फरक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा स्वीकारली जात नाही. टकी एच्एस्डी परीक्षणाद्वारे असे दिसून येते की, निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा उच्च शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांची बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती अधिक लक्षणीय आहे. तर निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा सरासरी शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांची बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती अधिक लक्षणीय आहे.

पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती

प्राप्त 'पी' गुणोत्तर <.०००१ आहे. हे गुणोत्तर सार्थक आहे. म्हणून विद्यार्थ्यांच्या पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीतीमध्ये शैक्षणिक संपादनाच्या उच्च शैक्षणिक संपादन, सरासरी शैक्षणिक संपादन, निम्न शैक्षणिक संपादन या स्तरानुसार लक्षणीय फरक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा स्वीकारली जात नाही. टकी एच्एस्डी परीक्षणाद्वारे असे दिसून येते की, निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा उच्च शैक्षणिक संपादन असलेल्या

विद्यार्थ्यांची पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती अधिक लक्षणीय आहे. तर निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा सरासरी शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांची पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती अधिक लक्षणीय आहे.

संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती

प्राप्त 'पी' गुणोत्तर $<.०००१$ आहे. हे गुणोत्तर सार्थक आहे. म्हणून विद्यार्थ्यांच्या संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीतीमध्ये शैक्षणिक संपादनाच्या उच्च शैक्षणिक संपादन, सरासरी शैक्षणिक संपादन, निम्न शैक्षणिक संपादन या स्तरांनुसार लक्षणीय फरक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा स्वीकारली जात नाही. टकी एच्‌एस्‌डी परीक्षणाद्वारे असे दिसून येते की, निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा उच्च शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांची संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती लक्षणीय आधिक आहे. तर निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा सरासरी शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांची संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती अधिक लक्षणीय आहे.

एकूण स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती

प्राप्त 'पी' गुणोत्तर $<.०००१$ आहे. हे सार्थक आहे. म्हणून विद्यार्थ्यांच्या एकूण स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीमध्ये शैक्षणिक संपादनाच्या उच्च शैक्षणिक संपादन, सरासरी शैक्षणिक संपादन, निम्न शैक्षणिक संपादन या स्तरांनुसार लक्षणीय फरक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा स्वीकारली जात नाही. टकी एच्‌एस्‌डी परीक्षणाद्वारे असे दिसून येते की, निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा उच्च शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांची संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती लक्षणीय आधिक आहे. तर निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा सरासरी शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांची संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती अधिक लक्षणीय आहे.

संशोधनाचे निष्कर्ष

प्रस्तुत संशोधनाच्या निष्कर्षातून असे दिसून आले की, माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या घटकांमध्ये उच्च शैक्षणिक संपादन, सरासरी शैक्षणिक संपादन आणि निम्न शैक्षणिक संपादन या शैक्षणिक संपादनाच्या स्तरांनुसार लक्षणीय फरक आहे.

चर्चा

प्रस्तुत संशोधनाच्या निष्कर्षातून असे दिसून आले आहे की, माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीच्या घटकांमध्ये उच्च शैक्षणिक संपादन, सरासरी शैक्षणिक संपादन आणि निम्न शैक्षणिक संपादन या शैक्षणिक संपादनाच्या स्तरांनुसार लक्षणीय फरक आहे. म्हणजेच माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती, पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती, संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती आणि

एकूण स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीमध्ये उच्च शैक्षणिक संपादन, सरासरी शैक्षणिक संपादन आणि निम्न शैक्षणिक संपादन या शैक्षणिक संपादनाच्या स्तरांनुसार लक्षणीय फरक आहे. निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा उच्च शैक्षणिक संपादन आणि सरासरी शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती, पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती, संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती आणि एकूण स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीती अधिक लक्षणीय आहे.

कदाचित, उच्च शैक्षणिक संपादन आणि सरासरी शैक्षणिक संपादन असलेले विद्यार्थी आशय स्वतःशी पुनः पुनः बोलणे आणि वाचणे, आशयाबाबत स्व-विचार विकसित करणे, अगोदर शिकलेल्या आशयाचा इतर विषयाशी समवाय करणे यांसारख्या बोधात्मक अध्ययन कार्यनीतीचा वापर जास्त करत असावेत. पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीतीचा वापर करून स्वतःच्या अध्ययनाचे नियमन करत असावेत. तसेच कदाचित, उच्च आणि सरासरी संपादन असलेले विद्यार्थी वर्गात आणि कार्य वातावरणामध्ये शैक्षणिक संपादनाच्या सुधारणेसाठी कार्यक्षम मार्गाशी संबंधित पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती वापर असावेत. ते त्यांच्या स्वतःच्या वेळेचे व्यवस्थापन करून नियोजन, नियमन आणि देखरेख यांसारख्या विभिन्न पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीतींचा वापर करून स्वतःच्या अध्ययन वर्तनाचे नियमन करत असावेत. त्यासाठी असे विद्यार्थी ठरविलेली ध्येय प्राप्त करण्यासाठी विद्यार्थी वाचनाला केंद्रित करून प्रश्न बनविणे, शिक्षकांच्या अध्यापन शैलीनुसार अभ्यासाचा मार्ग बदलणे, वर्ग कृतींना दिग्दर्शन करण्यासाठी स्वतःचे ध्येय निश्चित करणे यांसारख्या कृती करत असावेत. तसेच निम्न संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांची अध्ययन प्रक्रियेच्या नियमनाची निष्ठा कमी असावी. कदाचित, उच्च आणि सरासरी संपादन असलेले विद्यार्थी अभ्यास वेळेचा सदुपयोग करणे, आशयावर केंद्रीकरण करणे, आशय समजला नसेल तर, शिक्षक आणि वर्गमित्रांना विचारणे यांसारख्या संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीत्यांचा वापर करत असावेत. झिम्मॅमन, बी. (२००१, २००२), यांच्यामते, स्व-नियमन अध्ययन करणारे विद्यार्थी कार्यावर घालविलेला वेळ आणि प्रयत्न यांचे नियंत्रण आणि नियोजन करतो. त्याचप्रमाणे जेव्हा गरज असेल तेव्हा, शिक्षक व वर्गमित्र यांच्याकडून मदत घेणे आणि अभ्यासासाठी सुयोग्य जागा शोधणे यांसारखे सुयोग्य वातावरणाची निर्मिती आणि संरचना कशी करायची याची माहिती असते. परंतु, निम्न संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांना इतर उपक्रमांमुळे अभ्यास करण्यास वेळ विळत नसावा, त्यामुळे ते अध्ययन साहित्याबाबत स्वतःच्या कल्पना विकसित करू शकत नसावेत. तसेच ते अभ्यासासाठी ध्येय निश्चितीही करत नसावेत. त्यामुळे निम्न शैक्षणिक संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या बोधात्मक अध्ययन कार्यनीती, पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती, संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीती आणि एकूण स्व-नियमन अध्ययन कार्यनीतीचा वापर कमी करत असल्याचे दिसून आले आहे.

सदर संशोधनाचे निष्कर्ष हे अहमद, ओ. आणि खानम, एम्. (२०१४), रानी, आर. आणि गोवील, पी. (२०१३) आणि पेकलज, सी. आणि पेकजॅक, एस्. (२००२) यांच्या संशोधन निष्कर्षाशी सुसंगती दर्शविते.

अहमद, ओ. आणि खानम, एम्. (२०१४), यांना उच्च आणि निम्न संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या वेळ अभ्यास वातावरण, प्रयत्न नियमन, समवयस्क अध्ययन आणि मदत मिळविण्याचे वर्तन या संसाधन व्यवस्थापन कार्यनीतीमध्ये लक्षणीय फरक असल्याचे आढळून आले. रानी, आर. आणि गोवील, पी. (२०१३) यांना त्यांच्या संशोधनात उच्च आणि निम्न संपादन स्तर असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या पराबोधात्मक अध्ययन कार्यनीती वापरामध्ये लक्षणीय फरक असल्याचे दिसून आले आहे. पेकलज, सी. आणि पेकजॅक, एस्. (२००२) यांना निम्न ते उच्च संपादन असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या बोधात्मक आणि पराबोधात्मक कार्यनीतीच्या वापराचे प्रमाण वाढत असल्याचे दिसून आले आहे. पेकलज, सी. आणि पेकजॅक, एस्. (२००२) यांना मध्यम संपादन असलेले विद्यार्थी पराबोधात्मक कार्यनीतीचा जास्त वापर करत असल्याचे दिसून आले आहे. पेकलज, सी. आणि पेकजॅक, एस्. यांच्यामते, बोधात्मक संपादनात पराबोधात्मक ज्ञान किंवा विश्वास पूरक भूमिका निभावते. त्यामुळे ते मध्यम संपादन असलेले विद्यार्थ्यांना कार्य अधिक यशस्वीरित्या पूर्ण करण्यासाठी साहाय्य करत असावे.

संदर्भग्रंथसूची:

- Ahemad, A. and Khanam, A.(2014). Learning resource management strategy and academic Achievement of secondary school student.*The International Journal of Indian Psychology,2(1)*.Retrieved from http://www.academia.edu/8565643/Learning_Resources_Management_Strategies_and_Academic_Achievement_of_Secondary_School_Students_by_Oli_Ahmed_Dr._Mahfuza_Khanam
- Boekaerts, M. (1999). Self-regulated learning: where we are today.*International Journal of Educational Research,31*.Retrieved on 5/4/2016 from<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1.3516&rep=rep1&type=pdf>
- Boekaerts, M., Pintrich, P., & Zeidner, M. (2000). *Handbook of self regulation*.London, Academid press.
- Dettoni, G., & Persico, D. (2011).*Fostering self regulated learning through ICT*. Newyork, Information science reference.
- Partole, S. (2017).*A study of self-regulated learning strategies of secondary school students in relation to their learning styles and academic performance*. (Unpublished Ph.D. Thesis).University of Mumbai, Mumbai.
- Peklaj, C., & Pecjak, S. (2002). Differences in students' self-regulated learning according to their achievement and sex. *Studia Psychologica, 44(1)*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/279566076_Differences_in...
- Pintrich, P., & De Groot, E.V.(1990). *Motivational and self regulated learning components of classroom academic performance*.Retrieved on 4/10/2014 from <http://web.stanford.edu/dept/SUSE/projects/ireport/articles/self-regulation/self-regulated%20learning-motivation>.

- Pintrich, P., Smith, D., Gracia, T. & McKeachie, W. (1991). *A Manual for the Use of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ)*. Retrieved on 8/10/2014 from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.901.3552&rep=rep1&type=pdf>
- Rani, R. & Govil, P. (2013). Metacognition and its correlates: A study. *International Journal of Advancement in Education and Social Sciences, 1(1)*. Retrieved on 15/10/2016 from file:///C:/Users/Admin/Downloads/64-95-1-SM%20(1).pdf
- Journal of Quality and Technology Management
Volume VII, Issue I, December, 2011, Page 01-04
- Journal of Quality and Technology Management
Volume VII, Issue I, December, 2011, Page 01-04
- Winne, P. and Hadwin, A. (1998). *Studying as self-regulated*. Retrieved on 8/12/2016 from [http://www4.ncsu.edu/~jlnietfe/Metacog_Articles_files/Winne%20%26%20Hadwin%20\(1998\).pdf](http://www4.ncsu.edu/~jlnietfe/Metacog_Articles_files/Winne%20%26%20Hadwin%20(1998).pdf)
- Zimmerman, B. and Martinez-Pons, (1990). Student Differences in Self-Regulated Learning: Relating Grade, Sex, and Giftedness to Self-Efficacy and Strategy Use. *Journal of Educational Psychology, 82*. Retrieved on 2/2/2017 from https://www.researchgate.net/publication/232583872_Student_Differences_in_Self-Regulated_Learning_Relating_Grade_Sex_and_Giftedness_to_Self-Efficacy_and_Strategy_Use.